

Az intertextualitás jelensége, okai és típusai

Intertextualitásnak (latin, *intertextus* 'szövegközi') nevezzük a szövegek közötti kapcsolatokat, azaz azokat az eseteket, amikor egy szöveg más szövegből származó szó szerinti vagy utalás jellegű egyezéseket tartalmaz. Legfőképpen az irodalmi szövegek között és a szónoki szövegekben erős ez a **szövegköziség**. Ilyenek például a szépirodalmi szövegekben megjelenő vendégszövegek, utalások. A szónokok, előadók, politikusok, írók sokszor használják fel szóbeli vagy írásbeli formájú mondanivalójuk pontosítására, a mondanivaló jogosságának erősítésére, meggyőzésre a nemzeti kultúra szövegeit, irodalmi alkotások szövegbe ágyazható részeit, híres emberek gondolatait. Intertextusként nevezhetők filmekből, előadásokból származó idézett szövegrészek is. Nem tekinthetjük az intertextualitáshoz tartozónak a forrásmegjelöléssel rendelkező szakirodalmi utalásokat.

Az intertextus okai:

- a, a szövegek azonos időben keletkeztek,
- b, azonos témát dolgoznak fel,
- c, az egyik szöveg a másik gondolati világába illeszkedik,
- d, tiszteletadás, elfogadás,
- e, humoros hatáskeltés,
- f, az utalást mindenki érti, bizonyító erővel bír (előadói szövegekben gyakori eset) stb.

A szövegköziségnek számos módja lehet. Lehet egyetlen szót vagy szó szerkezetet, szövegrészt beépíteni vagy más módon utalni egy másik szövegre. A nyelvi paródia (mint minden paródia) szövegek tipikus stíluselemeit, motívumait, hangulati, ritmikai jellegzetességeit használják fel a humoros hatáskeltésre. Ilyenek a stílusparódiák (Karinthy Frigyes: *Így írok ti*; Tímár György: *Nem én írtam*), műfajparódiák (Petőfi Sándor: *A helység kalapácsa* – eposzparódia), egyéb paródiák (például politikai paródia: Farkasházy Tivadar *Fűlig Jimmy kiadott és kiadatlan levelei* című könyve, ami Rejtő Jenő híres regényalakjára játszik rá).

A **parafrázis** egy szöveg átfogalmazása (például: Babits Mihály *Jónás könyve* és *Jónás imája* című lírai alkotásai a bibliai könyv saját életére értelmezése).

A **palimpszeszt/felülírás** egy eredeti szöveg elemeit cseréli ki másokkal, míg az **utánzás** valamilyen szempontból imitál egy szerzőt, művet. A más művekre célzó játékos utalásokat **allúzió**nak, **rájátszás**nak nevezzük.

Szövegekben vagy nyíltan vállaljuk az intertextualitást, tehát a szerzőt, a mű címét jelöljük, a szövegrészletet idézőjelbe tesszük, de használhatjuk rejtett idézetként idézőjel nélkül. Utalhatunk az archetextusra, tipográfiai is, például dőlt betűvel vagy valamilyen más formában való elkülönítés folytán.

Egy szövegbe számos intertextuális elem is belekerülhet. Adott befogadótól függ, hogyan értelmezi, képes-e értelmezni a törzsszöveg és az intertextuális elemek kapcsolatát.

Az intertextualitás a mindennapi életben és a különféle alkalmak során egyaránt gyakorta megjelenik. A családi körben elhangzó humoros közbevetés egy versből vagy egy filmből származó mondattal ugyanúgy a hatáskeltést szolgálja, mint egy templomi prédikációban a

bibliai idézet, a pohárköszöntőn egy frázis vagy bölcs gondolat (aforizma), szállóige, közmondás.

Intertextus és archetextus

Azt a szöveget, amely magába fogad egy másik szöveggörnyezetben élő szöveget, **intertextus**nak nevezzük. Az intertextuális szöveg (tehát amibe beillesztettünk más szövegeket), egy másik fogalmi síkkal vagy jelentéssel is gazdagodik, bár az is lehetséges, hogy a beépített szöveg csupán hangulati elemmé silányul. A beépített szövegrészt **archetextus**nak nevezzük, ami a beépítés hatására más, az eredeti kohéziótól eltérő jelentést is felvehet.

A szövegek kölcsönhatásában vagy gazdagodik az archetextus vagy az intertextus, vagy gyengül eredeti jelentése, fogalmisága. Intertextuális esetben a szöveg folytonossága megszakad, az archetextusok (háttérszövegek, beépített szövegek) jelentése belekódolódik az intertextusba. 7. 8.

A jelenség alkalmazása az irodalomban

Egy adott szöveg egésze alapulhat intertextualitáson (például Parti Nagy Lajos *Szende* – amely novella a *Hóféherke és a hét törpe* bizonyos elemeinek modern újragondolása, vagy a *Csipkejósika* című novellája a mese egyfajta átírata. Spiró György *Honderű* című drámája utalás a XIX. századi magyar főváros elnevezésének ötletére vagy azon századi folyóiratra. Esterházy Péter a *Bevezetés a szépirodalomba* című művében több száz szó szerinti vagy átalakított idézetet használ fel. De igen sokszor jelenik meg az intertextualitás prédikációkban, pohárköszöntőkben, ünnepi beszédekben, példázatokban.

Egyes szövegeket nagyon sokszor használnak fel adott kultúrkörben. Ez akkor jelenik meg, amikor a szöveg az adott kultúra szempontjából példaértékű, sokatmondó. A magyar írásbeliség kezdetén keletkezett *Halotti beszéd és Könyörgés* Kosztolányin kívül számos szerzőt megihletett. Azonos címen, Kosztolányira emlékezve írta meg azonos című lírai költeményét Márai Sándor, de mellettük Juhász Gyula, Reményik Sándor (*Halotti beszéd a hulló leveleknek*) vagy Radnóti Miklós (*Látjátok*).

A szövegköziség egyéb esetei

Az intertextualitáson kívül a szövegköziségnek egyéb formái is léteznek.

Így a **metatextualitás** (hivatkozáskor vagy betűhű idézéskor),

a **paratextualitás** (mottóként),

a **hipertextualitás** (mely téma, motívum áttétele – jó példa erre Sütő András *Egy lócsiszár virágvasánapja* című drámája, ami Heinrich von Kleist *Kohlhaas Mihály* című színpadi művének feldolgozása, vagy Arany János *Vörös Rébék* című dallamája, mely egy népi hiedelmen alapul)

és az **architextualitás**, mely műfajra, műnemre, ritkán műre utal.

Feladatok

1.

Keresse meg az archetextust a szövegrészletben!

Kezdődni másnap este kezdődött. Hajat nyíráttunk a bányashopban, pedikúrt. Az Erőműnél kilötyböltük a zoknink. Elrágtunk néhány szem borókát. Hajdehó, mondtuk, és pőfögtünk haza. Úgy fogadott, mint egy Marylin Monroe, hajába tűzte a szíveinket. Füstölt a kémény, dalolt a spórherden a forró víz. [...] Gyönyörű este volt, néztük videón a Gullivert. (Parti Nagy Lajos: *Szende*, részlet)

2.

Határozza meg, honnan származnak a párbeszédek intertextuális kapcsolatai!

- Vannak még tyúkjitok, Péter?

- Hát, megfogyva bár ...

- Oda nézz, hogy rohan az a gyerek!

- Látom. Mint az örült, ki letépte láncát.

Készítette: Dr. Oláh Tibor (DROT) - Fazekas

Az intertextualitás eredete

Az intertextualitás fogalmát Julia Kristeva francia–bolgár novellista alkotta meg 1966-ban. Az 1960-as években a szövegeknek egyfajta párbeszédét kívánták feltárni az irodalomelméletben. A szövegköziség Bahtyin orosz nyelvész felfogásán alapul, miszerint a nyelv alapja nem a monologizálás, hanem a megnyilatkozások kölcsönhatása, tehát a dialógus, a társalgások egymásra utaltsága, egymás általi feltételezettsége.